

Bečka Gezera iz 1421. godine.

Napisao okružni rabin **Dr. H. Schulsinger**, Đakovo.

U mom članku, koji je izišao u »Jevrejskom Almanahu za 5686. godinu« pod natpisom »O pravnom i gospodarskom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371.—1496.«, ima pomena i o takozvanoj »Bečkoj Gezeri iz godine 1421.« (Str. 106). Svaki pažljivi čitalac morao se je zapitati, šta se to upravo dogodilo u Beču 1421. godine, što je nazvano strahovitom reči »Gezera«, kob, koja u prenesenom smislu znači gonjenje. Ali kako se ovaj događaj zbio među jevrejskim stanovništvom jedne susedne zemlje, on se nije mogao uzeti u okvir moga članka, i ako je bitno utecao na pravni i privredni život Jevreja u pomenutim zemljama. Zato uzimam ovu priliku, da posvetim Bečkoj Gezeri naročiti članak, počem je ovaj događaj u najtešnjoj vezi sa istoriom tadašnjih Jevreja iz oblasti današnje Slovenije, koja je sastavni deo naše države.

Pod Bečkom Gezerom (označenom sa B. G.) podrazumeva se gonjenje Jevreja, koje je izbilo 23. maja 1420. (10. Sivana 5180.) u Beču, pa je tek 12. marta 1421. (9. Nisana 5181.) spaljivanjem jevrejskog stanovništva, ukidanjem Bečkog jevrejskog grada i progonstvom Jevreja iz čitave Avstrije okončano. Ali se pod ovim nazivom podrazumeva i jedna pripovetka, koja se nalazi u 4 recenzije na jevrejskom, odnosno hebrejskom jeziku, čiji pisac, jedan iz Avstrije proterani Jevrej, prosto i verodostojno opisuje ovo gonjenje (Opširnije o tome u Glavi III.)¹⁾ Poput B. G. možemo sebi stvoriti sliku o tome, kako se u 15. stoleću negovala kultura, vršilo pravo i borilo za istinu. Ovom se slikom ne može ponositi hrišćanski Srednji Vek, koji je ubijanjem, spaljivanjem i gonjenjem pokazivao svoju nadmoć prema Jevrejima u svakoj prilici, jer je time i nehotice odao kulturni nivo, na kom je stajao.

Da bismo se sa predistorijom ovog žalosnog događaja u skladnom obliku upoznali, neophodno je potrebno, da se vinemo do 1406. godine, koja je spaljivanjem Sinagoge u Beču i velikog dela jevrejskog grada donela poslednju fazu u životu Bečke je-

¹⁾ Pod ovim nazivom je 1920. godine moj vrlo uvaženi učitelj, gospodin profesor Dr. Samuel Krauss u Beču, izdao izvrsnu knjigu, koja raspravlja iscrpno ovu istu temu. Ovaj moj članak, koji se zbog odmerenog prostora morao znatno skratiti, slaže se sa mojim manuskriptom, kog je autor kao domaću radnju pod nazivom »Spaljivanje Judeja u Beču 1421. godine« još krajem 1916. imao u rukama i na kog se nekoliko puta poziva u svojoj knjizi.

vrejske općine. Ovaj 14-stogodišnji odsek istorije stoji, kao što vidimo, u znaku ognja. Ali dokle je 1406. godine jedna jevrejska svetinja postala plenom ognja, dotle je glomača na livadi u Erdbergu kod Beča stvorila svetitelje, koji će večito živeti u uspomeni jevrejskog naroda.

I.

O požaru od 1406. godine izveštava jevrejski hroničar r. Josif Hakoen u svom Emek-Habahu (ed. M. Letteris, Beč 1852. str. 73., nemački prevod od Wienera 1858. str. 58.) ovo: »Im Jahre 5166, das ist das Jahr 1406, brach am Freitag Abend in der Synagoge in der Judengasse in Wien Feuer aus, welches alle Judenhäuser ringsumher verzehrte. Da geriet damals die ganze Stadt über sie in Entsetzen, man gab die Judenhäuser der Plünderung Preis und liess die Hände hin- und herfahren wie die Winzer an den Körben, und es war keiner, der sie aus jener Gewalt rettete. Ein Jude fasste Mut und wollte sich in die Gefahr begeben, um seine Kleider zu retten, da verwundeten sie ihn tötlich, so dass er starb. Den übrigen Juden jedoch taten sie nichts zu Leide, nur wurden im Nu ihre Wohnungen verwüstet und man liess keine Nachlese. Da priesen sie den Herrn für seine Gnade und seine Wundertaten gegen die Menschenkinder, da er in jener verhängnisvollen Nacht ihr Leben vom Untergange gerettet hatte«. Možda bi se požar mogao lokalizovati, da nije izbio u petak uveče, kada ni jedan zakonu verni Jevrej ne gasi požar. Sa užasnom brzinom širio se požar od Sinagoge, koja se tada nalazila u sredini jevrejskog grada, na susedne kuće i tek posle tridnevnog naprezanja, pošto je većina kuća već izgorela, uspelo se učiniti kraj besnom elementu (Uporedi i ove hronike: Ebdorfer Chron. Austr. kod Pez-a II., 829, Kleine Klosterneuburger Chronik, ed. Zeihig in Arch. für österreichische Gesch. Quellen VII. (1851) 238, Chron. germ. 317, München fol. 141 (u faksimilu u Geschichte der Stadt Wien II., 1, 72), dalje kod I. E. Schläger-a, Wiener Skizzen I., 21, I. E. Scherer, Rechtsverhältnisse 1901, str. 406). Kao što se moglo pretpostaviti, naskoro se je govorilo, da su Jevreji sami izazvali požar, ne bi li se osvetili hrišćanskom stanovništvu grada. Ali klevetnici nisu pomišljali na to, da je usled požara uništeno u prvom redu imanje Jevreja, te postade plenom pljačkaša. Oni ne pomišljahu na to, da Jevreji neće svoje rodeno, mučno stečeno imanje na kocku stavljati radi eventualnog štećenja tudeg imanja. Već ta okolnost, da je požar izbio u petak uveče, dakle u vreme, kada jevrejski zakon, ako i ne zabranjuje, ali znatno otežava preduzimanje mera za spasavanje, govori u prilog tome, da palikuće valja tražiti u protivnom taboru. Katastrofa je izazvala veliko uzbuđenje i u nejevrejskim krugovima. Hrišćanski tražioci zajmova, koji su obično samo na zalogu dobijali željeni zajam od Jevreja, pretrpeli su mnogo veću štetu nego verni. A to je blizo pameti, kad se zna, da zaloga

ima obično mnogo veću vrednost, nego na nju pozajmljena svota novaca i da su jevrejski poverioci u smislu raznih jevrejskih privilegija (Friedericianum, Ottacarianum, Čl. 17) bili prosti od svake naknade, ako bi zaloga bez njihove krivice propala. Već iz ovog razloga su Jevreji optuživani paljevinom, da bi se na taj način od njih iznudila zakonita odšteta za uništene zaloge. Iz postojećih se izvora ne vidi, e da li su optuženi presuđeni na naknadu štete, i jesu li preduzete mere za osiguranje jevrejskih dugova. Neka nas zadovolji činjenica, da su Jevreji usled ovog udara sudbine dopali jedne odevć bedne privredne situacije, od koje se više nisu mogli oporaviti. Istina, uskoro je izgorela Sinagoga zamjenjena lepom kamenitom zgradom, pa su i ostale, požarem oštećene jevrejske kuće renovirane; ali je u privrednom životu Jevreja, kraj sveg marljivog rada i intenzivnog obavljanja novčanih poslova, nastupio nazadak, čije su žalosne posledice ubrzo zapažene. Nepovoljni privredni položaj Jevreja daje se lako objasniti raznim okolnostima tadanjeg vremena.

1. Pre svega su političke prilike sprečavale privredni razvoj Jevreja. Potonje reči vojvode Albrehta IV., koje je na samrtnom odru izgovorio: »Dobri moj narode, kakvo uništenje i siromaštvo ćeš ti još doživeti«, ispunile su se uskoro posle njegove smrti. Jer već 1406. godine, posle naprasne smrti vojvode Viljema, staraoca mladog Albrehta V., izbila je dugogodišnja staralačka zavada između vojvodske braće Leopolda i Ernesta, dok nije prvi usled krvolipnje 1410. godine našao svoju smrt, a mladi Albreht u sporazumu sa drugim, zauzeo presto svojih predaka na radosno likovanje stanovništva. (Uporedi Hormayer, Wiens Geschichte III., sveska 3, str. 49 ff.)

Sa gledišta bečkih Jevreja svršetak staralačkog razdora ne može se nazvati srećnim. Verovatno su usled dugog građanskog rata trgovina i novčani poslovi bili sputani, otuda pod takvim okolnostima nije moglo biti ni govora o privrednom razvoju jedne trpljene gomilice. Ne sme se ni to zaboraviti, da je za vladavinu Albrehta V. vezana jedna mnogo veća nesreća, koja bi možda, drukčijim ishodom rata, mogla biti otklonjena. Za veliko je žaljenje, da je ovaj, od svega sveta hvaljeni, vladar bio baš prema Jevrejima posve bezobziran. Svikoliki istoričari iznose vojvodu Albrehta kao vrlo plemenitog i pravdoljubivog vladara, zato ga potomstvo mora tim strožije i neumoljivije ocenjivati, jer je on poverovao raznim klevetama, te je gonjenju Jevreja najviše doprineo, potpisavši im najzad i samu smrtnu presudu. Prema svima narodnim slojevima on se je ponašao plemenito i dobro, samo prema svojim komorskim slugama nije bio ni plemenit, ni dobar. Svekoliike naredbe, koje je on izdao, imadahu samo taj smer, da većma pogoršaju privredno stanje Jevreja, nego što će popraviti stanje Hrišćana, a izvanredne poreze, koje je bez svake zakonske osnove često uganjao, behu najbolje sredstvo za sistematsko i uljudno pljačkanje Jevreja.

2. Po sebi se razume, da su avstriski Jevreji, slično svojim sunarodnicima iz drugih zemalja, uzimali živog udela u svetskoj trgovini, pošto su u trgovinskom središtu, Beču, imali obilate prilike za to. Oni behu pravi posrednici između pojedinih zemalja u privrednom pogledu i vazda su vladali svetskim tržištem. Ali je početkom 15. stoleća nastalo žalosno pogoršanje, trgovački esnafi predašnjih vremena namnožiše se, ni jednom Jevreju nije dozvoljeno stupanje u udruženja. Zanatliski se esnafi tešnje povezaše, ne trpeći nikakvog stranca u svojoj sredini. K tome je došla još i zabrana kupovanja stalnog zemljišta. Ove bi odluke već u običnim prilikama bile dovoljne, da sputaju privrednu slobodu ovog plemena i dovedu u opasnost njegov opstanak. A kad dodamo ovome još i to, da su ovakvom pravnom ograničavanju pridolazile i naredbe razne prirode, koje su se pokazale škodljivima, onda se nećemo više čuditi, što se bečki Jevreji posle požarne katastrofe ne mogahu više oporaviti. Čak ni na jedinom polju, koje im beše slobodno ostavljeno, na polju novčanog poslovanja, otežan je promet. Kamatna stopa od 8 feniga za funtu nedeljno, na koju su Jevreji 1338. godine pristali, redukovana je na 3 feniga. Ma da je ona sve do 1421. godine bila obična podloga za poslovni promet, ipak je od vremena na vreme, kraj sve tadanje oskudice u glavnici, smatrana znatno visokom, te se je sa svih strana radilo na tome, da se vojvoda pridobije za njezino snižavanje. (Vidi moj članak u Jevrejskom Almanahu 5686. str. 112). Ali ovakav postupak ne izgledaše vojvodi savetnim u vlastitom interesu. Jer da bi, kraj neprestano rastuće novčane oskudice, pokrio svoje potrebe, on se poslužio rezervnim fondovima Jevreja. A snižavanjem kamatne stope kako se je mogao nadati predusretljivosti od strane Jevreja. Da bi i hrišćanskom stanovništvu mogao ukazati svoju milost, naredio je ovo: »Žene se ne mogu apsiti zbog dugova; ako nemaju zaloge, onda se poverilac može osloniti samo na njihovu vernost i pozvati Boga za savetnika, kako će doći do svog novca«. Dalje: »Ako je muž izvan zemlje, onda se žena i deca ne mogu uznemirivati zbog njegovih dugova, ne manje ni njegovi prijatelji«. (Uporedi Schwind-Dopsch, Ausgewählte Urkunden Nr. 154, str. 209). Ovo je kao neko »ubilačko pismo« (Tötbrief), kad se ima na umu, da je žena obično zajedno sa mužem tražila zajam. (Goldmann, Judenbuche der Scheffstrasse 176 puta). Umre li muž, žena je oslobođena od vraćanja duga. Ali i drugi deo naredbe daje dužniku olakšice u toliko, što ako je muž u privatnom ili općekorisnom poslu napustio zemlju, ne može se ni njegova žena (u I. B. 26 puta), ni njegovi jemci (u I. B. 6 puta) prisiliti na plaćanje. Ove naredbe, usled kojih je davalac novca gubio i glavnicu i kamatu, znatno su smanjile imetak Jevreja, naročito potonjih godina pre »Gezere«, kada su avstriski najamnici bili primorani da se bore uz svoga vladara protiv Husita izvan zemlje.

3. Ali pomenute naredbe stavljaju u prisienak oni zahtevi

Albrehtovi, koji se ticahu porezne snage Jevreja. On nije propustio nijedne zgodne prilike, a da ne postavi zahteve novčane prirode na svoje komorske slugе. Ne beše dovoljno, što je utvrđena godišnja poreza iz godine u godinu rasla, nego se morahu još i vanredni tereti snositi. Naskoro posle toga, kada je vojvodu njegovog tast, Sigismund, proglasio punoletnim (30. oktobra 1411.), Albreht je izdao punomoć radi ubiranja jevrejske poreze, na koju su 3 jevrejska poreznika, Jakov v. Weitra, Jona Steusz i Hösch v. Perchtoldsdorf, dali vojvodi zajam od 1000 funti feniga, koja se svota imala vratiti po uganjanju jevrejske poreze zajedno sa kamatom (Notizenblatt III. 305). Dok je zemlja bila pritisnuta raznim bedama, malo se je brinulo o Jevrejima; ali čim je nastao davnožudeni mir, prvi je pogled upravljen na jevrejski grad, jer se samo otuda mogla očekivati neka novčana pomoć. Godine 1412. predumili su Jevreji vojvodi jedan deo miraza za njegovu sestru Margaretu u svoti od 12.000 forinata (Notizenblatt III. 311). Ovom dokazanom vernošću prema vladalačkom domu uspeli su izdejstvovati prolongaciju porezne slobode od 1409. — 13. godine, koju su vojvode Leopold i Ernest darovali Jevrejima, sve do Andrejeva dana 1414. (Cod. 16 Državnog Arhiva fol. 83a). Ali pravna snaga darovane privilegije nije dugo trajala, jer već 1413. godine moradoše Jevreji plaćati izvanrednu porezu »zu Notturf des Landes und Losung des Silbergeschirrs«. (Iz jedne Bečke Monografije od 1565. godine, štampane kod Schlagera II., 229). Ova poreza je vrlo brzo ubrana, jer već 1414. godine ponovljen je slični porezni namet, pri čemu je upotrebljen poznati Albrehtov strogi ton samovlašća. (Notizenblatt III. 331). Jevreji su morali svoje privilegije odveć skupo iskupiti; ali su oni slobodu i mir mnogo više cenili nego bogastvo, pa su tu njihovu osobinu iskoristili narodi sa svih strana. Sve to raskošniji život na dvoru, početak Husitskog rata i gradnja Stefanove crkve zahtevahu ogromne svote, otuda je već 15. januara 1415. ponovo raspisana poreza. (Notizenblatt III. 334). Kao protuusluga im je ovaj mah »nach billeicher Dankperkait« potvrđeno pismo slobode od 1377. godine, koje im je Albreht III. podario, ali je sve dosad bilo izgubljeno. (Wiener, Registen str. 238, Nr. 158). Godina 1416. kao da je bila slobodna od poreze, da bi se već naredne godine sa tim većim zahtevima izašlo pred Jevreje. Godine 1417. Albreht je udario »Zwangdarlehen von 6000 Gulden, auf die Gemeinschaft seiner Juden in Oesterreich Unter und ob der Ems« i postavio »Absamer«-e, koji će ovu svotu predumiti. Ali kako »Absamer«-i nisu imali potpunu svotu, bili su prinudeni da pozajme jedan deo iste »von ettleichen Kristen und anderen Juden«. A to znači, da su i najbogatiji Jevreji bili finansiski tako rujnisan, da su samo na ovaj način mogli odgovoriti vojvodinim zahtevima. Ovi su napor i ovaj mah utoliko nagrađeni, što je vojvoda Jevrejima sa obzirom na njihov predašnji i sadašnji »nuczpern und manigvaltig dienst« odobrio četirigodišnju slobodu po-

reze. (Cod. 16 Državnog Arhiva f. 152b). Mi ne znamo, je li ovo bila posljednja poreza pre katastrofe. Ali je nesumnjiva činjenica, da je jadni narod bio tako iscrpljen, da se je samo od nasilja moglo nečemu nadati »Wie man eine Sparbüchse leert, wenn sie voll geworden ist, so beraubte man die Juden ihres Guts, wenn es sich der Mühe zu verlohnen schien«. Ovo zgodno poređenje (Gemeiner, Reichstadt Regensburgische Chronik III., 273) daje nam u malo reči obaveštaj o privrednim prilikama Jevreja u Srednjem Veku. Pa je li onda čudo, što se bečki Jevreji posle požara od 1406. godine nisu mogli više oporaviti?

4. Pomenuta pravna ograničenja i teški tereti služili su na to, da unište Jevreje finansiski. Ali je kud i kamo opasnije, kad sila Božja sudi i osuđuje uzročnike zla, ali sa njima i nevine pogada. Nesreća, koja je snašla grad Beč, unazadila je ujedno i privredni život Jevreja. Godine 1410. besnila je u prestonici Avstrije kuga, tako da je dnevno po 80 mrtavaca bilo u porti Stefanove crkve. Naročito je satirala omladinu. Svi se studenti razbegoše, a preko 1000 behu žrtva zaraze. Može se uzeti, da je zaraza, u tadanjim nepovoljnim higijenskim prilikama, tamanila decu, koja su iznosila znatan postotak jevrejskog stanovništva. Svako je u ovoj bedi video kaznu Božju, ne bi li ljudi došli do uvidavnosti i čovečnosti. Svi behu obeshrabreni sem Jevreja. Oni su vazda crpeli snagu i nalazili oslonac u provođenju života u duhu nauke Božje.

5. No i kraj svih neudača i patnja, intenzivnim vođenjem poslova i ozbiljnim radom moglo je za nekoliko decenija poći na bolje; ali za vreme od 14 godina takav preokret beše nemoguć. U ljudskom životu nisu 14 godina dovoljni ni za to, da se neki nesrećni slučaj iskoreni sasvim iz osetljivog srca, a kamo li da se pretrpljene štete naknade, a oštećeni duhovno i telesno oporave. Pojmljivo je, dakle, da su se Jevreji pre svega starali, da naporom zadobiveno zemljište održe protiv svakog napadaja. Na neko proširenje istog moglo se je tek docnije pomišljati, da nije došlo do žalosnog prizora na Erdberškoj livadi kod Beča.

II.

Presuda Kostničkog konsila (6. juli 1415.), koja je nastrano učenje praškog svećenika, Jovana Husa, proglasila za jeres, te je njegovu dušu predala davolu, a njegovo telo plamenu, žalosno je utecala, izbijanjem dugogodišnjeg Husitskog rata, ne samo na hrišćanski svet, nego je služila pokretom onih žalosnih događaja, koji su Jevrejima srednje Evrope naneli mnogo jada i bede, a završili se krvavim gonjenjima i, u Avstriji, glomačom na Erdberškoj livadi kod Beča. Nije bilo dovoljno, što su najlepše općine Češke pale žrtvom prolazećim avstriskim najamnim četama i husitskim bandama, niti što su neprijateljstva protiv Jevreja uopće sa zaoštavanjem borbe iz dana u dan rasla, nego se je u Beču

išlo za tim, da se nečovečnom postupku dade izgled opravdanja, optužujući Jevreje nečuvenim političkim zločinom protiv države i njenog vladara. »Mi polazimo u daljinu, da osvetimo našeg naruzenog Boga, a zar da poštedimo one, koji su ga ubili?« Ovaj davno okušani poklič protiv Jevreja imao je u početku željeni uspeh; ali sa opadanjem verskog žara, on je izgubio svoju snagu i značaj. Naime, borba je postupno gubila svoj prvobitni verski karakter, pa što je više postajala nacionalnom, tim je celishodnije izgledalo, da se izmisle politički motivi za izvršene pokolje nad Jevrejima.

1. Najprostije i najverovatnije srestvo u takvim prilikama beše okriviti Jevreje, da su krišom davali Husitima novaca i oružja. Šta više i teološki fakultet onog vremena optuživao je Jevreje zbog njihove veze sa Husitima, zbog njihova raskošnog života i zbog njihovih prokletih knjiga. (Lib. I. act. fac. theol. f. 22). Mi smo odveć malo obavešteni o tadašnjim prilikama, a da bismo mogli utvrditi pravo stanje stvari. Ali se iz raspoloživih izvora nikako ne vidi budikakva veza Jevreja sa Husitima. U Beču, gde su vladala različita mišljenja o verskoj borbi, i sami Jevreji su uvlačeni u takve prepirke. Opasnost po jevrejsko općinstvo od takvih prepiraka pobudila je bečki rabinat, da uputi ozbiljnu opomenu na Jevrejstvo. »Wir finden, so heisst es im Rabbinat-Rescripte, unseren Glaubensbrüdern bei gegenwärtigen Zuständen ernstlich ans Herz legen zu müssen, alle Religionsgespräche zu meiden und hiezu aufgefordert, solche so schnell als möglich abubrechen, weil hiedurch nicht nur nichts Gutes gefördert, sondern vielmehr Ansichten verletzt werden, welches Feindlichkeiten zur Folge hat. Wir geben uns der Hoffnung hin, dass ihr unserer Ermahnung geneigtes Ohr leihen werdet«. (Iz Ramschackser Chronik Nr 22, štampano kod Gottl. Bondy, Gesch. d. Juden in Böhmen, Mähren u. Schlesien Bd II. 910, Nr. 1146). Iz reskripta se vidi, da je neprijatelj pomoću svojih agitatora imao dosluha sa nekim vezama u gradu, da se sa hrišćanske strane čak i Jevreji pozivaju na sudelovanje u prepirkama i da rabinat nije ni slutio na kakvu saradnju Jevreja sa Husitima, inače bi opomena ili sasvim izostala, ili bi, radi prikriivanja pravg stanja stvari, mnogo strožije glasila. Po tome je mahom razumljivo, da je izveštač »B. G.«, koji kao da je bio vrlo dobro obavešten o tadanjim prilikama, saznao za ovaj motiv tek iz sedničkog izveštaja teološkog fakulteta, u njegovu taboru nije se ni mislilo na ovakve optužbe. Tek izjava bečke Universe dovela ga je na misao, kako Jevreji »heten geschicht כל יין seinem feint zu der מלחמה«. (Goldmann, Wien. Gez.) (Uporedi dalje Notbl. der Wiener Akademie 1854. str. 134, Tomaschek, Quellen zur Gesch. d. St. Wien, sveska II., str. 81). Ove su optužbe bile isto tako izmišljene, kao i one, koje je inkvisicioni postupak doneo. Izvesno je toliko, da je bečko stanovništvo vrlo malo vere poklanjalo političkim optužbama, pa da bi se osnažila narodna sila ube-

đenja, moralo se je povratiti na verske momente. A motiv za to beše odmah pri ruci.

2. U dekretu presude od 12. marta 1421. obrazlaže Albreht smrtnu kaznu za »Jüdischhait« ovim rečima: »Von der handnung wegen, die sich laider an dem heiligen Sacrament vor ettleichen jahren dacz Enno vergangen hat«. On izveštava dalje, da je tu skoro neka žena, koja je prede bila crkvenjak parohiske crkve u Ensu, uhvaćena i dovedena u Beč, gde je iskazala, da je uzela iz crkve svetu tajnu i prodala je jednoj Jevrejci i Jevreju, kojima ju je predala. Ovi su je tada raskomadali i poslali u inozemstvo drugim Jevrejima i Jevrejama. (Dodatak kod Goldmann-a, str. 132). Imena optuženih poznata su nam iz drugih izvora. To su bogati Jevrej Israel iz Ensa i njegova supruga, koja se kod tamničara svojom vlastitom maramom ugušila. (Eben-dorfer, Chr. Austr. kod Peza II., 851). Nije bilo teško, da se lažnom optužbom skrnavljenja sv. pričešća raspali bes stanovništva. Iz gore pomenute Bečke Monografije od 1565. godine saznajemo pojedinosti ove optužbe. Ovaj izveštaj interesantan je zato, što nas on upoznaje sa jednim dosad nepoznatim načinom skrnavljenja sv. tajne, što ih je svećenstvo Srednjeg Veka izmišljalo radi podbadanja protiv Jevreja. Odveć često se čuje, kako Jevreji krađu sv. pričešće, razapinju ga na krstu, probadaju ga, iglama ga ispune, u avanu istucaju i dr.; ali da sv. pričešće »auf ain gluent gluett gelegt«, ne bi li ga predali ognju, izmišljotina je svoje vrste, kojom se poglavlje o skrnavljenju znatno umnožava. Iz ovog izveštaja doznajemo čak i to, da sv. pričešće nije izdržalo ognjenu probu, nego je na »den Kollen zergangen und zu Pulver worden«. I u B. G. ima nagoveštaja o svetogrдноj povredi sv. tajne pričešća. To se vidi iz reči, koje je Albreht, posle objavljene presude kod glomače, upravio na Jevreje: »do welt er ישׂו נוקם sein«. Već ta okolnost, da je u poslednjem momentu upotrebljen čak i krst »צלם«, ne bi li ih prinudio na otpadništvo, pokazuje meru odmazde za skrnavljenje sv. pričešća.

3. U toku inkvisicionog postupka pridošao je još jedan drugi verski motiv, kao glavna briga crkve u Srednjem Veku, a to je nasilno krštenje. Već prva rečenica II. poglavlja B. G., koja se ima smatrati uvodom za čitavu istoriju, počinje ovim rečima: »Es war vor zeiten, da wolt die „ב"ה“ versuchen sein Volk ישראל, ob si stark waren in der אמונה נפש, ob si מוסר נפש waren auf sein heiligen namen un stellt auf si ein gewaltigen רוכים im Land zu Oestreich, der ein grosser רשע war un trachtet stetz עלילות auf ישראל«. Izraz »ob si stark waren in der אמונה ob si מוסר נפש waren auf sein heiligen namen«, nikako ne ukazuje na politički motiv, naveden u sledećem, nego, naprotiv, na verski moment, koji čini osnovnu misao čitavog izveštaja. Prvi pokušaj krštenja obavljen je nad siromašnim Jevrejima, koji su prognati iz zemlje, jer se kaže: »so sprachen di שונאים: welt ir auch שמדן, so welen wir euch wider zu uns nemen un zu gewaltige hern euch un euer

kinder«. Ali pokušaj nije uspeo, jer se kaže dalje: »so schrien si mit anander אהר אלקיני ה' ה' un auf in welen mir sich lasen unbringen«. Drugi pokušaj je obavljen po povratku vojvode iz rata protiv Husita. Pod užasnim mukama torture gonjeni su preostali na primanje Hrišćanstva; ali su se oni peđe dali poubijati »wi di בהמות«, nego da prevrnu verom. Treći pokušaj obraćanja preduzet je po savetu jednog משימר-a, koji htjede svu decu ispod 15 godina prisiliti na krštenje. U tu svrhu dade nekoliko stotina dečaka i devojčica zatvoriti u jednoj Sinagogi izvan grada, ne bi li ih, upotrebom svih mogućih prisilnih sredstava, nagnao na obraćanje. No oni ostadoše postojani, braneći junački pradedovsku veru svojim rođenim telom, ali »si wuren בעי"ה uberniant un שמרן ein teil mit gewalt«. Potonji pokušaj učinjen je kod glomacze pre izvršenja presude. Ali ni ovde ne beše uspeha, jer »di eine macht dem andere ein herz un' sprachen: in eine kleine weil werden wir im lichten ערן גן sein«. (Uporedi i ove izvore: Anonimi Viennensis breve Chron. Austr. kod Pez-a S. S. II., Col. 550, Chron. Monasterii Mellicensis kod Pez-a I., 254b, Martin Abbas Sector Senantium kod Pez-a S. S. rer. Austr. II., Col. 631; Isserlein Terumat hadešen 241; Tešubot Maharil Nr. 72).

4. E da li je baš verski fanatizam stavio Jevreje pred izbor između krštenja i smrti, ili je čitav postupak bio samo izliha, da bi se mogao izvesti potonji grozan nasrtaj na imetak Jevreja? Kraj pokazuje nesumnjivo, da je ovo drugo bila glavna svrha inscenirane drame. Već ta okolnost, što su mučeni groznim mukama prisiljavani na odavanje svog sakrivenog blaga, govori u prilog tome, da je pljačkanje Jevreja bio glavni motiv gonjenja. B. G. izobiluje pojedinostima o izvršenoj zapljeni imetka: »Nach seinem (vojvodinom) awekzihen gingen seine knecht un namen di יהודים al ir gut un' gelt un lisen ausrufen, wer ein משכן het bei יהודים der solt komen, solts nemen neuert das קרן solt er dem דוכוב geben, un' teten si dem יהודים gros גלות un peinikten si der worten, si solten in sagen, wo das si heten חפורות gemacht«. Verne vojvodine sluge ne zadovoljiše se, dakle, običnom naplatom duga, nego narediše čak opću konfiskaciju jevrejskog imetka, koji se nalazio u hrišćanskih dužnika. Obveznice su predate liškusu, a zaloge i kamate povraćene su dužnicima. (Schlager II., 229; Scherer 416A, 5; Goldmann 113A, 1; Schwarz, Ghetto 23A, 51; Krauss B. G. 122). Druga mera beše konfiskovanje svih jevrejskih kuća, pa i onih, koje su izvan jevrejskog grada zbog novčanog duga tek privremeno pripale Jevrejima, a od kojih su 18 vojvodinim podanicima poklonjene, koji su pri likvidovanju stekli zasluga. (Vidi Grundbuch Nr. 58, 126a; Qu. G. W. II., 2, 2309, 2331, 2332; Qu. G. W. I., 3, 2642; uporedi i Schwarz, Ghetto str. 15 ff.) Stvar je bila mahom zapletenija kod potraživanja Jevreja izvan Avstrije, koji nisu spadali pod vojvodsku komoru. Za takve je slučajeve postignut sporazum između Al-

brehta i Ernesta od Stajerske, Koruške i Kranjske, da Jevreji i Jevrejke podnesu tačan spisak svih novčanih dugova avstriskih podanika vojvodi Ernestu najdalje do Sretenija 1424. Prepis spiska ima se predati Albrehtu, koji će narediti, da se tačnima nađeni dugovi isplate Jevrejima. Ako bi ovi tražili nepravednu i visoku kamatu, onda će vojvoda Ernest zaštititi dužnike. Dugove, koji nisu prijavljeni do ovog roka, »sol man nach derselben Zeit nicht phlietig sein zu zahlen«. (Lichnovsky, *Gesch. Habsb. V.*, 2153, 2156, 2157; Kurz, *Oesterr. unter Albrecht II.*, str. 66—69; Schlager I., str. 231; Scherer, str. 417; *Originale der Vereinbarungen im H. H. u Staatsarchiv*; Schwarz, *Ghetto* 25f). Kao što vidimo, katastrofu je izazvala tadašnja užasna novčana nužda. Pa ipak se može jedan motiv od drugoga odvojiti. Da bi se preduzeću velikih razmera zajemčio izdavan rezultat, bilo je bezuslovno potrebno, da se svi narodni slojevi uvjere o krivici Jevreja. A to se je moglo postići samo tako, ako se međusobno spoje politički, verski i finansijski motivi. Optužba Jevreja zbog dosluhe sa Husitima bila je podesna za širenje omraze i neprijateljstva protiv Jevreja u višim krugovima. Verski su motivi nesumnjivo uticali na niže, fanatičke slojeve naroda, a u konfiskovanju imetka gledao je građanski srednji stalež moćno sredstvo, kojim će se za svagda osloboditi jevrejskih poverilaca.

III.

Razbuktani plamen glomače na Erdberškoj livadi bacio je jasnu svetlost na osećanje i mišljenje hrišćanskog sveta u Srednjem Veku. Osuda jednog čoveka na Kostničkom konsilu izazvala je, kao što videsmo, uzbunu, čija posledica beše dugogodišnji rat. Naprotiv, osuda jednog nevinog plemena nije pokrenula ni jednog čoveka. Niko nije podigao optužbe protiv ovog užasnog nedela, koje se dogodilo 12. marta 1421. godine. I sami mnogobrojni istorijski izvori, od kojih se moglo očekivati opširno izlaganje događaja, poklanjaju vrlo malo pažnje ovom žalosnom zbiću. Dovoljno je, ako u krupnim potezima izveštavaju o katastrofi i njenoj predistoriji; tačniji izveštaji ne mogu se od njih očekivati. U ovakvim prilikama mora se tim većim interesovanjem primiti jedan jevrejski izvor, koji izlaže događaj verno i istinito od početka pa do kraja, onako kako ga je čuo pričati iz usta jednog iz Avstrije proteranog stradalnika. »Bečka Gezera«, koja se nalazi u 4 recensije (Vidi Goldmann str. 112—132; Krauss str. 75—79), zasad je jedini izvor, koji nas najtačnije upoznaje sa inkvizicionim postupkom i spaljivanjem Jevreja u Beču. Pomoću ovog važnog izvora mi možemo stvoriti sebi vjernu sliku o ovoj katastrofi.

Istorija »Gezere« može se, na osnovu gore navedenog izvora, podeliti na 3 odeljka i to: I. odeljak od 23. maja 1420. (10. Sivana 5180.) do 10. avgusta 1420. (29. Aba 5180.); II. odeljak od 10. avgusta 1420. (29. Aba 5180.) do 28. septembra 1420.

(20. Tischria 5181.); III. odeljak od 28. septembra 1420. (20. Tischria 5181.) do 12. marta 1421. (9. Nisana 5181.)

U prvo razdoblje spada Albrehtova zapovest, da se pohvataju svi Jevreji njegove države, jer su davali oružje Husitima. Ali se ova zapovest uskoro tako tumačila, da se samo bogataši, koji su neprijatelja potpomagali, zadrže u zatvoru do svršetka rata, a sirotinja da se pusti na slobodnu nogu. No Maršal nije postupao u smislu vojvodine zapovesti, nego je sirotinju proterao sasvim iz zemlje. 23. juna (11. Tamusa) dan je žalosne uspomene za jevrejsko stanovništvo Avstrije. Toga su dana siromašni jevrejski stanovnici Beča i drugih 14 općina provincije morali, posle dugogodišnjeg mira, uzeti putnički štap u ruke, pa da u drugim zemljama potraže novo prebivalište. Koji nisu mogli blagovremeno pobeći, nagnani su u jednu lađu, koja je Dunavom otplovila put Ugarske, gde je posle nekoliko dana prispela. Ovde se opet pojavio Maršal, da ih prisili na krštenje. Ali se ugarski kralj Sigismund zauzme za njih i oslobodi ih od ruke gonioaca. Već 53 dana patili su se bogataši u tamnici, kada se vojvoda, posle jednog velikog poraza, vratio doma. On je odveć negodovao zbog samovlasnog postupka Maršalova, pa je odmah naredio inkvisiciju među najuglednijima općine. Prvi beše rabin Aron Blümel, potonji rabin bečkog jevrejskog grada, koji je, iznemogao mukama torture, zatražio vode da pije, posle čega je izdahnuo. (Vidi Leket Jošer sv. II., 37). Zatim dodoše R. Meisterlein i njegova dva sina, pa onda mladić R. Aron i drugi, koji svi nadoše mučeničku smrt.

U drugom razdoblju govori se samo o pokušajima obraćanja i o konfiskovanju imanja. Po savetu jednog izroda, koji je u velikoj meri uživao poverenje vojvodino, mladići su mučeni svim mogućim inkvisicionim spravama. A kad ni ovaj pokušaj nije uspeo, vojvoda je naredio na predlog izroda nasilno krštenje svih mladića i devojaka ispod 15 godina. Ova je mera tako potresla roditelje, koji su posle izdržane inkvisicije zatvoreni u Sinagogi, da su se svikoliki odlučili, pređe se dati poklati, nego ovom groznom činu prisustvovati. Ovo se zbilo 5. dana praznika Sukota, koji je tada pao baš u Subotu. »Un werfthen גורל wer es tun solt, so gefil es auf einen הסיד הינה ר' so stelt sich der רב fer den ארון הקדש in der manenschul un das ganze קהל betet sich מצידי un sagten יודי un werden geschecht fer dem ארון הקדש in der manenschul. Ach di weiber in der schul schechteten sich על קידוש השם«. Potonji beše R. Jona, koji, pošto je sve molebne nalonje metnuo jedno na drugo, prelio ih uljem i zapalio, sam se je zaklao. Ovo se razdoblje svršava legendarnim izveštajem čuvara. Junacima je svagda pridavana natčovečanska snaga, kojom su mogli svršavati čudesa. Ovo važi tim pre za mučenike, koji su se svojom neprirodnom smrću učinili besmrtnima. Čudesna snaga nije im odricana ni posle smrti. To želi da nam nagovesti i izveštač »B. G.« ovim rečima: »Vil frome גיים haben

gesagt, dasen si haben gehört dernach wi si im (קבר) gesungen an תפילות gehört un gesehen licht auf di קברות brennen».

Treće razdoblje počinje sa izvođenjem nasilnog krštenja. Posle smrti svojih roditelja deca su dovođena u jednu Sinagogu izvan Beča, gde su mučiocima primenjivali najužasnija sredstva radi obraćanja. Uklonjena sa tragičnog mesta, gde su im roditelji svoju dušu ispustili, držalo se, da će deca pre pristati na izvršenje paklenog plana. Deca se nisu predala, ali su sili morala popustiti. Nasilno kršteni su samo za kratko vreme ostajali u Hrišćanstvu, jer posredovanjem španskih rabina kod jevrejima prijateljskog pape, Martina V., dozvoljeno im je vraćanje u Jevrejstvo. Međutim je bilo vrlo rđavo onima, koji su čamili u tamnicama. Oni se obratiše onom izrodu s molbom, da učini što pre kraj njihovu neutešnom položaju. Jer će radije umreti, nego ići na susret ovako neizvesnoj sudbini. Ovoj se molbi već sutradan izišlo na susret. Na 66 kola odvezeno je 120 žena (o sudbini 90 ljudi ne pominje se ništa u izveštaju, na svu priliku oni su kroz grad odvućeni do glomače) na Erdberšku livadu kod Dunava, gde se danas nalaze zgrade Dunavskog parobrodskog društva. Obnarodovanje presude, koja je 12. marta 1421. u svima ulicama Beča objavljena, po kojoj je vojvoda »alle Jüdischhait allenthalben in seinem Landt auf heutigen tag geschafft zu richten mit dem prannt«, obavljeno je još jednom na zgarištu. Ali ni pretnje, ni obećanja ne mogoše ove jadnike otuđiti od njihove praotačke vere. Sa oduševljenjem su skakali u plamen glomače »und waren מקדש שב שמים und schrien aus dem Feuer שמע ישראל«. Od svih mučenika doprla su do nas samo imena matere rabina Israela Isserleina (Vidi moj članak J. A., 5686., str. 107f) i sestre R. Arona Blümela, koji je kao bečki rabin već prilikom prve inkvizicije našao smrt. (Uporedi Leket Jošer I., 115). Resimiranjem daje se utvrditi, da se u B. G. optuženici zbog dosluhe sa Husitima tačno odvajaju od optuženih zbog sknavljenja sv. pričešća. Obe kategorije uhapšene su 23. maja 1420. s tom razlikom, što su prvi, koji su posle inkvizicije zatvoreni u Sinagogi, već 28. septembra našli mučeničku smrt, dok su potonji sve do svršetka inkvizicionog postupka čamili u tamnici, da tek 12. marta 1421. budu spaljeni. Već ta okolnost, što su optuženi bili u 2 različita mesta zatvoreni, govori u prilog tome, da su i motivi zatvaranja bili različiti.

IV.

Svekolike jevrejske kuće su malo po malo promenile svoje posednike. Jevrejski grad je lišen svog nekadanjeg karaktera i izgubio je svoj prvobitni položaj. Da bi se izbrisao i poslednji trag jevrejskog grada, moralo se je i njegovo najznamenitije zdanje srušiti sa zemljom. Sinagoga, »lepa kamenita zgrada«, koja je posle požara od 1406. godine iznova sagrađena i bila 28. septembra 1420. središtem užasnih prizora, zamalo je postojala. Već

krajem 1421. godine je porušena i na predlog hubmeistera upotrebljena za gradnju stare univarse. (Uporedi Aschbach str. 192; Wolf, Gesch. d. J. in Wien str. 19; Jubelfeier der Universität str. 21; Scherer str. 416; Schwarz, Ghetto str. 46, Gesch. str. 26; Kaysersling »Vienna« u Jewish Enc. XII., 428). Ukidanjem jevrejskog grada Sinagoga je izgubila svoju važnost. Još je samo mogla biti nišanom za novonaseljene stanovnike. Kao da je sam promisao naredio, da sa nestankom jevrejskog naroda nestane i njegove svetinje. Jer kao što ne možemo sebi zamisliti jevrejsku općinu bez Sinagoge, isto tako ne možemo zamisliti ni Sinagogu bez jevrejske općine. Opstanak i pad jedne u tesnoj je vezi sa opstankom i padom druge.

Spoljašnja je svetinja pala, ali eksulanti ne dadoše da padne i njihova unutrašnja svetinja, praotička vera. Oni je odneše sa sobom na svom izgnaničkom putu, da je čuvaju i obožavaju i dalje kao »naslednici općine Jakovljeve«. B. G. nam daje tek delimični obaveštaj o putu, kojim su pošli begunci. Znatan deo istih došao je Dunavom u Ugarsku, gde ih je mač neprijatelja takođe gonio; ali kralj Sigismund ne dade, da im se učini ikakvo zlo. Drugi deo je otišao u Moravsku, gde ih je, prema »B. G.«, stanovništvo prijateljski primilo. Ali ovo bi samo za kratko vreme, jer Albreht i njegov sin Ladislav ubrzo ih progoniše sad iz jednog, sad iz drugog mesta. Treći deo uputio se prema Jugu, od kojih se znatna gomila naselila u Italiji. A preostatak se je nastanio u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj, gde je ostao sve do 1496. godine, kada je Maksimilijan I. prognao Jevreje iz ovih zemalja.

